

A tudós tanár köszöntése

A jeles tudósok, a nagyhatású tanár egyéniségek, az iskolateremtő alkotók valamely kerek születésnapjára összeállított köszöntő kötetből rendszerint kiolvasható, hogy a tanulmányok szerzői a szellemi nagyság előtt róják le köteles tiszteletüket, vagy valami többről is vallanak. Nos, a Gereben Ferenc 65. születésnapja alkalmából – igaz, egy esztendei késéssel – elkészült kötet dolgozatai külön-külön és együttesen is arról árulkodnak, hogy esetében valami többről van szó. Éspedig arról, hogy a kollégák, tisztelők, tanítványok a maguk írsaival nem csupán a jeles művelődésszociológus, olvasáskutató, a nagyszerű tanár előtt tisztelegnek, hanem a szerethető tudós iránti érzelmek is sugároznak a még oly tudományos igényű, értekező stílusú szövegek háttéréből, mélyéből, inspirációjából. Magyarán, ez a tanulmánygyűjtemény nemcsak arról szól, hogy milyen tudományterületekkel, kutatási témákkal foglalkoznak a Gereben Ferenc szellemi környezetében élők, de arról is, hogy nagyhatású személyiségről van szó, akire – ahogy mondani szokták – „fölk lehet nézni”, aki nem csupán tudományos ambícióival, hanem emberi vonásaival is példaadó lehet.

A kötet bevezetőjét a néprajzkutató, hungarológus kolléga, jó barát – sőt, bizonyos értelemben „harcostárs” – Kósa László írta. Baráti laudációjában kiemeli, hogy Gereben Ferenc ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely igazi polgári mivoltával rettenetes hátránnyal indult az 1950-es évek elején-közepén, s amely nemzedéknek elszánt erőfeszítéseket kellett tennie, hogy helyzeti hátrányát ledolgozza. Nem autodidaktaként, de önerőből, önszorgalomból kellett olyan tudományos ismeretekre szert tennie, amelyekre szerencsésebb korok vagy szerencsésebb országok ifjai eleve és intézményesen hozzájuthattak. (Nem melleleg Gereben Ferenc szellemi fejlődéséről, tudatos önépítéséről e folyóirat hasábjain vallott *Az olvasáskutató olvasástörténete* című emlékezésében, 3K, 2006. 10. sz.).

Nem pusztán pályakezdésének, tudományos karrierjének helyzeti hátrányát kellett önerőből ledolgoznia, de az általa művelt tudományág – az olvasásszociológia – kereteit is folyton merészen tágította. Még az 1980-as évek első felében – talán először Magyarországon – a határon túli magyarság olvasási szokásait kísérte meg fölmérni, már amennyire az akkori politikai és államközi viszonyok ezt lehetővé tették. Személyes bátorságról is tanulságot tevő kiadványa volt *A határon túli magyarság olvasáskultúrája* (Bp., 1985. OSZK–KMK) című szemleggyűjtemény. És természetesen Gereben Ferenc az elsők között volt akkor is, amikor a közép-európai rendszerváltozások után megnyílt a Kárpát-medencében a helyszíni, kérdőíves fölmérések lehetősége. A Teleki László Alapítvány kutatójaként ekkor is, az 1990-es évek elején is úttörő munkát végzett az összmagyarság művelődési szokásainak, igényeinek, sajátosságainak fölmérésében.

Az olvasáskutatóból ez idő tájt művelődéskutató vált, az olvasásszociológia határait a művelődésszociológia felé tágította, de itt sem állt meg, innét is tovább lépett, éspedig egy rejtettebb, egzakt módszerekkel csak körülményesen vizsgál-

ható szellemi tartomány föltérképezéséhez kezdett hozzá. Régóta munkált benne a vágy, hogy megvizsgálja: az olvasási, művelődési szokások milyen összefüggést mutatnak egy országrész, régió, egy felekezeti irányzat, egy táji-szellemi hagyományvonulat kulturális örökségével. Vagyis olyan alig mérhető kulturális attitűdöket, tényezőket kezdett egzakt módszerekkel mérni, mint hogy van-e különbség a katolikus Dunántúl és a református Tiszántúl lakóinak olvasási szokásai, művelődési jellemzői között. Vagy milyen ízlésbeli különbségek tapinthatók ki a polgárosultabb Felvidék és a tradicionálisabb Erdély magyarsága között? Kiterjedt felmérésekből származó pontos adatsorokra alapozva mérte föl például a határon túli magyarság nyelvhasználati szokásait, nemzeti, anyanyelvi, kulturális, vallási identitásának jellemzőit, ezek társadalmi és kulturális gyökereit, az értéktudat térbeli és időbeli változásait stb. A szociológus egzakt módszereivel vizsgálta a magyar kisebbségek identitástudatát, műveltségének megannyi sajátosságát, a hagyományokhoz vagy szellemi értékekhez való viszonyát stb. Ezért is nagyon találó a 65. születésnapja alkalmából készült kötet címe: *Ami rejtve van és ami látható*. Gereben Ferenc szociológusi munkássága – most már jól látható – éppen arra irányult, hogy láthatóvá, mérhetővé, definiálhatóvá tegye mindazt, ami eddig rejtve maradt, amit még nem mértek föl, ami meghatározatlan maradt. Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmazni Gereben Ferenc pályaképét, azt mondhatjuk, hogy a politikai okokból sokáig gátolt szociológia kereteit kitágítva az ezredforduló táján eljutott oda, hogy a szociológia tudományos módszereivel mérje a magyarság alig vagy nehezen megközelíthető kulturális jellemzőit, önazonosság-tudatának sajátosságait, érték- és múlttudatát, nyelvi, művelődési, vallási viszonyait.

Az olvasáskutatás határokon túlra való kiterjesztése és a „láthatatlan” identitásbeli, kulturális vagy felekezeti tudati viszonyok láthatóvá tétele után Gereben Ferenc pályájának harmadik nagy fordulata az volt, amikor a tudós kutató föllélt a katedrára és tanítani kezdett – „nem középiskolás fokon”. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatójaként a nagyhatású pedagógust testesíti meg, azt a szellemi embert, aki szuggesztív egyéniségével, pedagógusi adottságaival, személyes elkötelezettségének, hivatástudatának meggyőző erejével közvetlenül hat a fiatalabb nemzedékekre, a most készülődő kutató, oktató generációkra. E munkája sikerének biztos jele ez a köszöntő kötet, amelyet tanítványai titokban állítottak össze mesterük 65. születésnapjára.

„Egy tanárnak nincs értékebb jutalma, mint a tanítványok és a közülük kikerülő olyan ifjabb kollégák, akik a jövőben is továbbviszik az általa képviselt tudós éthoszt, a hivatástudatot és hivatásszeretetet” – írja Kósa László a kötet bevezetőjében. A kötet pedig éppen ilyen tanítványi háláról és szeretetről tanúskodik. A benne olvasható 34 tanulmányról egyenként szólni, ezeket külön-külön ismertetni – meghaladná ennek az írásnak a terjedelmi kereteit. Annyit viszont mindenképpen érdemes rögzíteni, hogy a dolgozatok közül legalább nyolc-tíz olyan témájú, amely szorosan kapcsolódik Gereben Ferenc több mint négy évtizedes munkásságának terepnumaihoz. Ilyen például Cserniczkó István *A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában*, ilyen, mondjuk, Havas Mária *Zetelaka művelődésszociológiai vizsgálata*, ilyen még Falussy Béla, Kamarás István, Nagy Attila, Pusztai Gabriella vagy Személyi László egy-egy tanulmánya. Ezek a dolgozatok a hazai és határon túli művelődési és olvasási szokások,

a vallásosság és az irodalmi alkotások befogadása közötti kapcsolatok, a meseolvasás lélektani hatásai, a diákok olvasmányválasztása és a szabadidős tevékenységek, illetve a vagyoni viszonyok összefüggéseinek tárgyköréből közölnek igen figyelemre méltó kutatási eredményeket. A tanulmányok között akad olyan, amely akár egy monográfia vázlata lehetne, amely egy nagylélegzetű áttekintés előtanulmányának fogható föl, így például Ábrahám Barna a XIX. századi Magyarország „nemzeti vallásairól”, azaz a nemzetiségi és felekezeti hovatartozás összefüggéseiről ad összegző áttekintést. Ilyennek mondható az ausztriai Deák Ernő értekezése, ő a Szent István *Intelmeiből* ismert „soknyelvű ország” történelmi esélyeiről és az ún. hungarus tudat összefüggéseiről ad nagy ívű, történelmi korszakokat átfogó összefoglalást. Ugyanakkor számos dolgozat egy-egy részletkérdés igen alapos vizsgálatának eredményét nyújtja, ilyen például Mészáros Andor írása a dualizmuskori Pest cseh egyleteinek könyvtáiról vagy egy-egy település (mint a székelyföldi Zetelaka) művelődési viszonyairól szóló helyzetjelentés. És ha már „névsorolvasást” tartunk, érdemes megnézni a 34 dolgozat szerzőjét abból a szempontból is, hogy a mentorukat tisztelő tanítványok mellett fölvonulnak a hazai művelődés-, olvasás- és vallásszociológia ismert képviselői, mint Fábri Anna irodalom- és művelődéstörténész, Falussy Béla szociológus, Kamarás István vallásszociológus, író, Nagy Attila olvasáskutató, Nagy J. Endre szociológus, Ress Imre történész, Tomka Miklós vallásszociológus. Szinte természetes, hogy jelen van a kötetben a Felvidék (Gyurgyík László), Kárpátalja (Csernicskó István), Ausztria (Deák Ernő) egy-egy jeles kutatója. Műfajra, feldolgozásmódra nézve található a dolgozatok között statisztikai adatsorokat fölvonultató, terjedelmes elemző tanulmány és van esszéigényű írásmű, akad az olvasáshoz lélektani szempontból közelítő és van a kulturálódási szokásokat a vagyoni háttér felől szemlélő tanulmány. Szép számmal szerepel közöttük szociológiai vizsgálati módszereken alapuló dolgozat, van azután történelmi, nyelvészeti, néprajzi, etnológiai témájú is. Azt lehet mondani, hogy amilyen izgalmas szellemi és tudományterületi fejlődésívet ír le Gereben Ferenc pályája az 1960-as évektől napjainkig, olyan sokszínű, változatos tematikájú, módszerű, stílusú a tiszteletére összeállított tanulmánykötet anyaga is.

És valamiről el ne feledkezzünk! Gereben Ferenc egész eddigi pályafutása során mindenkor könyvtár közelében élt és dolgozott. A születésnapra köszöntő kötet végén tanulmányozható 1965 és 2007 közötti publikációit fölvonultató lista is arról tanúskodik, hogy igen sok írása jelent meg a hazai könyvtári szaksajtóban (*Könyvtáros*, *A Könyv*, *Könyvtári Figyelő*, *Könyvtári Levelező/lap*, *Könyvtári Híradó*) és nemkülönben a külföldiben is. Az már lapunk számára külön megtiszteltetés, hogy a tudós publikációs jegyzékének első (1965-ös) tétele egy, a *Könyvtáros* hasábjain megjelent cikk, és a legutóbb regisztrált munkája (a 2007. évből) az utód, a *Könyv*, *Könyvtár*, *Könyvtárosban látott napvilágot*.

(Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára. Szerk. Császár Melinda és Rosta Gergely. Bp.–Piliscsaba, 2008. LOSIR Könyvkiadó – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 520 p. /Pázmány Társadalomtudomány/)

Mezey László Miklós